

Χάρολντ Μπλουμ: ο κριτικός λεγεών

Δημήτρης Δημηρούλης

06/11/2019, Τεύχος 111 - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Ο Χάρολντ Μπλουμ (δεξιά) με τον Τζον Γουόρντ της Oxford University Press, στη Νέα Υόρκη, 17 Απριλίου 1970. © John Sotomayor / The New York Times

*«και ἐπηρώτα αὐτόν· τί ὄνομά σοι; και ἀπεκρίθη λέγων· λεγεῶν ὄνομά μοι, ὅτι πολλοί ἐσμεν»
Κατά Μάρκον 5.9*

Δεν υπάρχει λογοτεχνία χωρίς τη ζήτηση του Υψηλού και χωρίς τον Δαίμονα της αναμέτρησης με τον Εαυτό που βασανίζει κάθε Ισχυρό δημιουργό. Η ιστορία της

λογοτεχνίας είναι ένας διαρκής Αγών^[1] επικράτησης όπου διογκωμένα «εγώ» αντιμετωπίζουν την αγωνία της επίδρασης και το φάσμα του χρόνου. Η λογοτεχνία είναι μια μορφή θρησκείας με αισθητικό περίβλημα που συγκροτεί την έννοια του «ανθρώπινου» έναντι του θανάτου. Η λογοτεχνία είναι τα σπουδαία έργα που έγιναν από σπουδαίους ανθρώπους, τα θεμελιώδη κείμενα του Κανόνα που συνδέονται με εκθαμβωτικά υποκείμενα. Η λογοτεχνία μπορεί να εκφράζει πολλά πράγματα και να συνδέεται πολύτροπα με την κοινωνία και την ιστορία, παραμένει όμως πάντα ένα εγχείρημα στη γλώσσα με προσωπικό περιεχόμενο: ένας συνδυασμός δύσκολης αισθητικής απόλαυσης και ανικανοποίητης μέριμνας βίου, μια ατομική περιπέτεια που ταξιδεύει στον πολιτισμό για να επιστρέψει στην αφετηρία. Η λογοτεχνία είναι η λογοτεχνία *μας*, δηλαδή τα έργα που ανήκουν στον Δυτικό Κανόνα.^[2] Η λογοτεχνία, όταν μετατρέπεται σε ιδεολογικό όπλο ή υπηρετεί ευκαιριακές ανάγκες χάνει την ταυτότητά της, παύει να είναι «λογοτεχνία». Η κριτική πρέπει να είναι πρακτική κριτική, να μελετά τα έργα και τους συγγραφείς, για να υποστηρίξει την αξία τους κι έτσι να καταστήσει τη λογοτεχνία τρόπο ζωής.

Σε αυτή την αυθαίρετη παράθεση μπορεί κανείς να αναγνωρίσει προχείρως ορισμένες βασικές αρχές της κριτικής σκέψης του Χάρολντ Μπλουμ. Αρχές που δεν είναι αυτονόητες και γι' αυτό έχουν κατά καιρούς προκαλέσει σφοδρές αντιπαραθέσεις σε διαφορετικά μέτωπα. Κάτι μάλλον αναμενόμενο, αν συνυπολογίσουμε τον μαχητικό λόγο του, τη διαρκή παρουσία του στο πεδίο της εκάστοτε επικαιρότητας και την ευρύτερη απήχησή του, που αποδεικνύεται από την ενασχόληση των μέσων επικοινωνίας με την παραγωγικότερη δράση του. Ο Μπλουμ δεν υπήρξε μόνον ένα ολόκληρο τμήμα αγγλικών σπουδών του ενός, όπως δήλωσε ο ίδιος, για να τονίσει με αυτή την υπερβολή τη διάσταση απόψεων με τους συναδέλφους του στο Γέιλ, αλλά και μια ολόκληρη θεωρητική τάση ή σχολή λογοτεχνικής κριτικής του ενός. Μοναχικός καβαλάρης που επέμενε πεισματικά να μην αλλάζει πορεία, μολονότι με τον χρόνο τα εμπόδια μεγάλωναν· ένα είδος Λούκι Λουκ που ήταν έτοιμος να τραβήξει πιστόλι πιο γρήγορα και από τη σκιά του, για να αντιμετωπίσει τους πολυάριθμους αντιπάλους. Στην περίπτωση του, την οικογένεια Ντάλτον αποτελούσε η ομάδα που αποκαλούσε «Σχολή της Μνησικακίας», ένας περιληπτικός όρος για όσους και όσες, τις τελευταίες δεκαετίες, αμφισβήτησαν τις προτροπές του και τον θεώρησαν απομεινάρι ενός αυταρχικού παρελθόντος.

Τώρα που ο Μπλουμ έπαψε να ασχολείται με τη μεταφορά του θανάτου αφού συνάντησε την κυριολεξία του, θα φανεί όχι μόνο πόσο θα αντέξουν οι ιδέες του αλλά και αν θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν και να εμπνέουν τους νεότερους. Αναμφίβολα οι δυσκολίες θα είναι μεγάλες. Κανείς «προφήτης», και μάλιστα κάποιος που επιμένει να επαναλαμβάνει, με εξημμένο πάθος, το ίδιο κήρυγμα για πολλά χρόνια, δεν γίνεται συμπαθής στους πολλούς για πολύ καιρό. Η συμπάθεια δεν περισσεύει και για την προβολή που είχε από μέσα ενημέρωσης, τα οποία σπάνια ασχολούνται με τα τεκταινόμενα στον ακαδημαϊκό χώρο. Οι επικριτές του Μπλουμ επισημαίνουν ότι υπήρξε πολύ καλός πελάτης των μέσων που κατακεραύωνε και, επιπλέον, ότι υπηρέτησε την επικαιρότητα με τη συμπεριφορά ενός επικοινωνιακού σούπερ σταρ (με όλες τις βαριές συνέπειες για την αξιοπιστία του έργου του). Η κατάσταση επιδεινώνεται από το γεγονός πως ο Μπλουμ δεν έκρυβε ότι επεδίωκε την ίδια σχέση με το Υψηλό και τον Δαίμονα που είχαν και οι ήρωές του: τη λατρεία του Εγώ, τη γραφή ως αυτοβιογραφία.

Τέτοιες και άλλες παρόμοιες κρισολογίες ενισχύθηκαν από την μακρόχρονη και αμετακίνητη επιμονή του Μπλουμ στη δική του παρέγκλιση, δηλαδή στο ξεστράτισμα από τον κεντρικό δρόμο, στην άρνηση να συνδεθεί, ή ακόμη και να συνομιλήσει, με άλλους. Όπως τα «άτομα» στον Δημόκριτο, και αργότερα στον Λουκρήτιο, παρεκκλίνουν κατά τυχαίο τρόπο από την καθορισμένη πορεία τους κι έτσι προκαλούν την ποικιλομορφία του φυσικού κόσμου, αφού πρώτα συγκρουστούν και διαφοροποιηθούν, έτσι και ο Μπλουμ θεώρησε ότι ο γνήσιος κριτικός πρέπει να επιδιώξει μέσω της *παρέγκλισης* (ή *clinamen* στα λατινικά) να χαράξει τη δική του διαδρομή στον χώρο της φαντασίας και της σκέψης. Αυτό ακριβώς έπραξε ο ίδιος εξαρχής και αυτό τον κατέστησε γρήγορα αμφιλεγόμενο πρόσωπο, αφού βρέθηκε μόνος του να υποστηρίζει μια «θρησκεία» του ενός. Βέβαια η παρέγκλιση του Μπλουμ, τουλάχιστον από ένα σημείο και μετά, δεν υπήρξε τυχαία αλλά πήρε τη μορφή στράτευσης υπέρ του Κανόνα και εναντίον της αμφισβήτησής του. Δεν έμεινε επίσης στο περιθώριο, όπως θα περίμενε κανείς από μια τέτοια ιδιόρρυθμη «αίρεση» στο πεδίο της λογοτεχνίας και της κριτικής.

Κατά παράδοξο τρόπο ο Μπλουμ κατάφερε να φέρει στην επικαιρότητα το ανεπίκαιρο ή το ξεχασμένο και να το κρατήσει εκεί σε διαρκή αναμόχλευση. Δεν είναι λίγοι αυτοί που αναγνωρίζουν ότι, παρά τις εκρηκτικές υπερβολές του, έδωσε την ευκαιρία στους αναγνώστες να συναντηθούν (ή να ξανασυναντηθούν) με σπουδαία έργα, τα οποία είτε γνώριζαν αλλά δεν διάβασαν ποτέ ή διάβασαν κάποτε αλλά δεν μπόρεσαν να βρουν τρόπο κατανόησης. Η διαδικασία υποστηρίζεται από μια καταγιτιστική παροχή προοπτικών που ωθούν τους αναγνώστες να θέσουν καινούρια ερωτήματα, τόσο έναντι των έργων όσο και έναντι του εαυτού τους. Ο Μπλουμ συχνά γίνεται μεγαλήγορος ή κηρυγματικός στην προσπάθειά του να πείσει τον αναγνώστη ότι η επαφή με τα μεγάλα έργα του παρελθόντος (αλλά και με ορισμένα του παρόντος) εμπλουτίζει τη ζωή και βελτιώνει την αυτοσυνειδησία.

Το ξεστράτισμα του Μπλουμ δεν έγινε στο κενό, ούτε εκτός πεδίου. Παρακολουθούσε τις εξελίξεις στον χώρο της λογοτεχνίας και της κριτικής, ενώ την ίδια στιγμή έφερνε διαρκώς στο προσκήνιο συγγραφείς και έργα που θεωρούσε ότι κατέχουν την κορυφή στην αξιολογική του κλίμακα. Πίστευε ότι ο κριτικός πρέπει να διακρίνει αξίες και να κάνει ανάλογες προτάσεις. Ωστόσο, γνωρίζοντας ότι απέναντί του η θεωρία της λογοτεχνίας έθετε καινούρια ερωτήματα και πρότεινε νεόκοπες μεθόδους ερμηνείας όχι μόνο του κανόνα αλλά και της ίδιας της έννοιας «λογοτεχνία» στη θεσμική της πλαισίωση, φρόντισε με πολλούς τρόπους, όχι πάντα επιτυχείς, αλλά πάντως προκλητικούς, πότε να συμπλεύσει για λίγο, πότε να συνομιλήσει επιφυλακτικά και πότε να δανειστεί κάποιες ξόβεργες που έπιαναν πουλιά της εποχής. Μια δύσκολη ισορροπία που απαιτούσε διαρκή παρουσία και τερατώδη παραγωγικότητα.

Έδρασε σαν κάποιον που ακολουθεί παράλληλα ένα τρένο, πάει προς την ίδια κατεύθυνση αλλά ποτέ δεν ανεβαίνει επάνω. Ο Μπλουμ ήθελε να βλέπει προς τη μεριά του τρένου, χωρίς όμως να ξεχνά ότι η δική του διαδρομή έχει διαφορετικό προορισμό. Όσοι είναι επάνω στο τρένο τον αντιμετωπίζουν ασφαλώς σαν κάτι ιδιαίτερο, οι αντιδράσεις όμως διαφέρουν: άλλοι τον βλέπουν σαν πηγή έμπνευσης, γιατί ανανεώνει τη σχέση τους με κείμενα που θεωρούσαν νεκρά ή παλαιά (άρα αδιάφορα), άλλοι τον βλέπουν σαν ήρωα που αντιστέκεται στη μάστιγα των αμερικανικών ιδεοληψιών (πολιτική ορθότητα, πολυπολιτισμός, σπουδές φύλου και πλήθος άλλων ηθικισμών ως απόρροια μιας πουριτανικής αδιαλλαξίας), άλλοι τον περιφρονούν σαν ξοφλημένο συντηρητικό που εξακολουθεί να παραμιλά σε έναν κόσμο που έχει αλλάξει ριζικά και

αμετάκλητα, άλλοι τον χλευάζουν θεωρώντας τον εγωπαθή φαλλοκράτη μισογύνη που περιφέρεται σαν ξεμωραμένος μύστης, κάποιοι υπέρμαχοι της εξαναγκαστικής αυτολογοκρισίας ωρύονται γιατί έχει αφεθεί ελεύθερος στη δική του γραμμή, ορισμένοι φονταμενταλιστές κλειδούχοι τον ψέγουν, γιατί δεν αναγνωρίζει τους εξεγερμένους υπερασπιστές των πτωχών, των αδυνάτων, των καταπιεσμένων και των αποσυνάγωγων (εδώ εννοούνται οι παχυλώς αμειβόμενοι, ανέτως διαβιούντες και αργοσχόλως στοχαζόμενοι ακαδημαϊκοί και διανοούμενοι απανταχού της γης, κυρίως όμως στο λίκνο του πολιτισμού που λέγεται ΗΠΑ) και, τέλος, εμφανίζονται οι άσπονδοι φίλοι που ενοχλούνται από το θέαμα αλλά αναγνωρίζουν ότι ορισμένες εκλάμψεις του Μπλουμ (όχι όμως η πλήρης εικόνα) είναι συναρπαστικές και δεν πρέπει να υποτιμηθούν.

Θεωρώ ότι μια κρίσιμη στιγμή στην πορεία του Μπλουμ, στιγμή που ο ίδιος δεν αναγνώρισε παρά μόνον ακροθιγώς και αμφιθύμως, ήταν όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1970, αυτός και οι συνάδελφοί του στο Πανεπιστήμιο του Γέιλ (Πολ ντε Μαν, Τζέφρι Χάρτμαν, Χίλις Μίλερ), συναντήθηκαν με τον Ζακ Ντεριντά (με τη σκέψη, τον λόγο και την προσωπικότητά του). Όπως παλαιότερα ο Φρόντ έφερνε από την Ευρώπη την «πανούκλα» της ψυχανάλυσης στην Αμερική, ο Ντεριντά έφερνε, αλλά τώρα σε πιο ακαδημαϊκό επίπεδο, την «πανούκλα» της αποδόμησης. Επί της ουσίας, όχι μια συστηματική φιλοσοφική ή κριτική θεωρία αλλά μια τεχνική ανάγνωσης του κειμένου. Με αφορμή τον Ντεριντά αναπτύχθηκε αυτό που είναι γνωστό ως «η σχολή του Γέιλ». Ο Μπλουμ είναι φανερό ότι επηρεάστηκε από τις εξελίξεις και φρόντισε να μην είναι απών, την ίδια στιγμή όμως πήρε τα μέτρα του να κρατήσει τη δική του ρότα. Αυτή στάθηκε η στιγμή που ο Μπλουμ ανέβηκε για λίγο στο βαγόνι που ονομαζόταν «αποδόμηση» για να επιστρέψει πολύ γρήγορα στο δικό του βασίλειο. Ήταν μια οξυδερκής πολιτική απόφαση γιατί τον έφερε από τη σκηνή στο προσκήνιο που τότε είχε το όνομα «θεωρία».[3]

Ηδη από το 1973, με την έκδοση μιας σύντομης πραγματείας (*Η αγωνία της επίδρασης. Μια θεωρία για την ποίηση*), του πιο γνωστού και ίσως του πιο αναγνωρισμένου κειμένου του, ο Μπλουμ χαράσσει τις βασικές προκείμενες του έργου του, ενώ ταυτόχρονα φροντίζει να ρίξει γέφυρα προς τη μεριά της θεωρίας, με το κεντρικό επιχείρημα ότι το νόημα ενός ποιήματος είναι ένα άλλο ποίημα, μετριάζοντας έτσι την πεποίθησή του ότι πίσω από κάθε συγγραφέα κρύβεται η μορφή του δυνάστη πατέρα που τον κατατρύχει και προωθώντας τη δική του οξύμωρη εκδοχή μιας διακειμενικότητας μεταξύ ισχυρών υποκειμένων.[4] Είναι η εποχή που ο Μπλουμ βιώνει την κυριαρχία της θεωρίας και κυρίως της μεγάλης απήχησης που έχει (γενικά αλλά και στον ίδιο) η αποδομητική σκέψη και γραφή του Ντεριντά και του ντε Μαν.

Αυτός είναι και ο λόγος που δέχεται να συνυπάρξει το 1979 σε μια κοινή παρουσίαση στον τόμο *Αποδόμηση και Κριτική*. Στη συνέχεια όμως εντείνει την παρέγκλιση και προσηλώνεται στη δική του αποστολή. Η πιο ενδιαφέρουσα κριτική των απόψεών του εκείνη την εποχή προέρχεται από τον Πολ ντε Μαν, τον πιο σημαντικό εκπρόσωπο της ρητορικής ανάγνωσης (ακριβέστερα: της αλληγορίας της ανάγνωσης) που χρησιμοποιεί τη δική του εκδοχή της αποδόμησης για να αναλύσει το λογοτεχνικό έργο ως γλωσσικό παίγνιο. Ο ντε Μαν, μολονότι αναγνωρίζει ότι ο Μπλουμ «είχε πάντα την τάση να εναρμονίζεται περισσότερο με τη γλώσσα των ποιητών παρά με τους κρατούντες ακαδημαϊκούς συρμούς»,^[5] επισημαίνει την προσφυγή του «σε μια φυσιοκρατική γλώσσα επιθυμίας, ιδιοκτησίας και εξουσίας» και του προσάπτει τόσο την υποχώρησή του στον «ψυχολογικό νατουραλισμό» όσο και την παγίδευσή του «σε ένα γραμμικό,

αδιάσπαστο σχήμα, το οποίο συνεπάγεται ένα ιδιαιζόντως οικείο σύνολο από ιστορικές πλάνες».[6]

Αψηφώντας αντιρρήσεις και αντιθέσεις ο Μπλουμ συνέχισε την πορεία του με τρόπο σαρωτικό. Υπήρξε πολυτρόπως σαρωτικός: στη γραφή, στον τόνο, στις γενικεύσεις, στις εμμονές, κυρίως όμως στην ακατάσχετη προβολή και στην ιδιοσυγκρασιακή ερμηνεία λογοτεχνικών έργων και συγγραφέων. Είχε μια αξεδίψαστη ανάγκη να κινείται διαρκώς ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν με αποστολικό ζήλο, πάντα όμως μέσα στα όρια του δυτικού πολιτισμού και, ακόμη πιο συγκεκριμένα, εντός του πεδίου που ορίζεται συμβολικά από τις λέξεις: Αθήνα, Ρώμη, Ιερουσαλήμ. Και σε αυτή την περίπτωση βέβαια εμφανίζεται αιρετικός και βίαιος: δανείζεται και συνδυάζει ιδέες, παραδόσεις, θεωρίες και κείμενα χωρίς να διστάζει αλλά, αντίθετα, καθιστώντας την «παρανάγνωση» και την «παρερμηνεία» κεντρικές έννοιες της κριτικής του μεθόδου. Ο Μπλουμ θεωρεί ότι κάθε ανάγνωση είναι μια παρανάγνωση και κάθε ερμηνεία είναι μια παρερμηνεία, γιατί διαφορετικά, αν δηλαδή αποδεχτεί κανείς ότι υπάρχει *μία* ορθή ανάγνωση ή *μία* αντικειμενική ερμηνεία, το κοινωνικό φαινόμενο που λέγεται «λογοτεχνία» (και εξ αντανάκλασως η θεραπευτική που λέγεται «κριτική») θα είχαν εκπνεύσει προ πολλού. Ακόμη και την αμερικανοεβραϊκή του ταυτότητα[7] θα την διαχειριστεί ιδιόρρυθμα, διαλέγοντας να συνταχθεί, ως θεολογίζων της κριτικής, με τις πιο μαγικές εκδοχές του Γνωστικισμού. Η κατάληξη είναι ένα αντιφατικό και ετερόκλητο μωσαϊκό με στοιχεία αισθητικού μυστικισμού και κριτικού εκλεκτικισμού.

Στο σύμπαν του Μπλουμ το κέντρο καταλαμβάνεται εξ ολοκλήρου από τον μέγα βάρδο, τον Σαίξπηρ. Αυτός συνδυάζει και υπερβαίνει τους πάντες· χωρίς αυτόν το παρελθόν δεν έχει νόημα και το παρόν δεν έχει προοπτική. Του οφείλουμε, λέει ο Μπλουμ, όχι μόνο την «απεικόνιση της ανθρώπινης κατάστασης»[8] αλλά την επινόηση του ανθρώπινου,[9] υπό την έννοια ότι δεν ανακαλύπτει το ανθρώπινο, αφού ήδη υπάρχει, αλλά ότι το απεικονίζει με τέτοιο τρόπο που είναι σαν να το επινοεί εκ νέου εφεξής. Με άλλα λόγια: επινόησε το ανθρώπινο όπως το ξέρουμε σήμερα. Ο Σέξπιρ για τον Μπλουμ εξακολουθεί να είναι η συνείδηση του δυτικού κόσμου. Αυτό πραγματοποιείται με την επινόηση χαρακτήρων που μεταφράζουν σε δράση την ανθρώπινη κατάσταση. Εκτός από τον Λιρ, τον Μάκβεθ και τον Πρόσπερο, οι ήρωες που συγκλονίζουν τον Μπλουμ είναι ο Άμλετ και ο Φάλσταφ με κοινό χαρακτηριστικό την ειρωνεία, τραγική στον πρώτο, κωμική στον δεύτερο, αλλά όπως επισημαίνει: «Η αιχμηρή ειρωνεία του Άμλετ μπορεί να είναι ξεκαρδιστική και η φαιδρότητα του Φάλσταφ να αποβεί τραγική».[10] Για τον Μπλουμ είναι αδιανόητο να μιλά κανείς για δυτικό πολιτισμό χωρίς τον Σέξπιρ: «Διδάσκοντας Σέξπιρ διδάσκεις τη συνείδηση, την ορμή της ζωής και τους αμυντικούς μηχανισμούς της, τις διαταραχές του ανθρώπου, τις αβύσσους της προσωπικότητας, την αλλοίωση του ήθους σε πάθος».[11]

Μπορεί κανείς να μάθει πολλά από τον Μπλουμ, αλλά αν δεν κατανοήσει πώς οικειοποιείται τις έννοιες «υψηλό» και «δαίμων» είναι δύσκολο να παρακολουθήσει την υπερβατική θεμελίωση της κριτικής του. Η έννοια του «υψηλού» καθορίζει τη θέση του έργου της δημιουργικής φαντασίας απέναντι σε κάτι που είναι ταυτόχρονα μεγαλειώδες, τρομακτικό και απεριόριστο. Το υψηλό του Μπλουμ είναι ένα δικό του μίγμα με άνισες δόσεις από Λογγίνο, Μπερκ και Καντ που «μπορεί να θεωρηθεί σαν μια εξόρμηση στις ψυχολογικές καταβολές της αισθητικής μεγαλοσύνης».[12] Παράλληλα ο Μπλουμ συνδέει το υψηλό με κορυφαίες εμπειρίες που συνταράσσουν όχι μόνο τη φαντασία αλλά και τη νόηση. Οι εμπειρίες αυτές μοιάζουν με «επιφάνειες»

(epiphanies) που δεν μπορούν να περιοριστούν με την αναπαράσταση, απαιτούν όμως «μια ορισμένη συναισθηματική και γνωσιακή απόκριση»^[13] Η αναζήτηση του υψηλού και η συνάντηση με αυτό προϋποθέτει ότι έχει κανείς καταληφθεί από τον «δαίμονα».

Ο δαίμων του Μπλουμ είναι το όνομα για το μυστήριο της δημιουργικής φαντασίας, η, κατά κάποιο τρόπο, υπέρβαση του ανθρώπινου και συνάμα το σωκρατικό δαιμόνιο, εκείνη η εσωτερική φωνή που παρεμβαίνει καθοριστικά σε κρίσιμες στιγμές («*ὕμεις ἔμοῦ πολλάκις ἀκηκόατε πολλαχοῦ λέγοντος, ὅτι μοι θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίνεται φωνή*», *Ἀπολογία Σωκράτους*, 31d). Δεν πρέπει ωστόσο, σημειώνει ο Μπλουμ, να ταυτίζεται με την ψυχή: «Η ψυχή είναι ο εμπειρικός εαυτός ή το ἔλλογο πνεύμα, ενώ ο θεῖος δαίμων είναι ένας σκοτεινός εαυτός ή ένα ἄλογο πνεύμα. Από τους ελληνιστικούς χρόνους μέχρι τον Γκέτε ο δαίμων υπήρξε η διάνοια του ποιητή. Όταν μιλάω για τον ποιητή εντός του ποιητή, εννοώ ακριβώς τον δαίμονά του, την δύναμη αθανασίας του ως ποιητή και επομένως, επί της ουσίας, τη θεϊκότητά του».^[14] Η επίδραση είναι μια δαιμονιακή κατάσταση που αποβλέπει στο υψηλό. Χωρίς αυτή δεν υπάρχει χώρος για το πάθος που απαιτεί η διεκδίκηση της κορυφής:

«Η επίδραση, πανταχού παρούσα στη ζωή, γίνεται εντονότερη στην ποίηση. Είναι το μόνο αληθινό περιβάλλον για το ισχυρό ποίημα, γιατί είναι εκείνο το στοιχείο εντός του οποίου κατοικεί η αληθινή ποίηση. Η επίδραση (influence) μάς κυνηγάει σαν ινφλουέντσα (influenza) και μπορεί να πάσχουμε από το άγχος της μόλυνσης, ανεξάρτητα από το αν είμαστε κοινωνοί της επίδρασης ή θύματα της γρίπης. Εκείνο που παραμένει ελεύθερο εντός μας είναι ο δαίμων. Δεν είμαι ποιητής, όμως μπορώ να μιλήσω για τον αναγνώστη εντός του αναγνώστη αλλά και ως δαίμων που του αξίζει να τον εξευμενίσουν. Στη δική μας εποχή της οθόνης –υπολογιστές, τηλεόραση, κινηματογράφος–, οι νέες γενιές φαίνεται πως μεγαλώνουν στερημένες από τους δαίμονές τους. Φοβάμαι πως θα αναπτύξουν νέες εκδοχές του δαιμονικού, και ένας οπτικός πολιτισμός θα σημάνει το τέλος της λογοτεχνίας».^[15]

Τις ιδέες και τις πεποιθήσεις του για τη λογοτεχνία και την κριτική τις ανέπτυξε μανιωδώς με τρεις τρόπους: διαβάζοντας, γράφοντας, διδάσκοντας. Έως το τέλος. Και πάντα μένοντας στην τάξη του ενός. Πολύ σωστά τον αποκάλεσαν Γαργαντούα σε όλες αυτές τις επιδόσεις. Δεν είναι μόνο η ρητορική υπερβολή και η θορυβώδης παρουσία, αλλά και οι επαναλήψεις, ο θαυμασμός, οι μεγάλες χειρονομίες, οι ταχυδακτυλουργίες του επιχειρήματος, η λαιμαργία για το υψηλό. Όλα αυτά όμως κυριαρχημένα από το πάθος να πείσει και να ενθουσιάσει, εμφανιζόμενος τότε σαν ζογκλέρ της κριτικής και τότε σαν ιεροφάντης της λογοτεχνίας. Με το πέρασμα του χρόνου η φωνή του όλο και περισσότερο αντηχούσε σαν προφητική απαρίθμηση όλων των δεινών που επέρχονται, καθώς ο κόσμος της θρησκείας που λέγεται λογοτεχνία φτάνει, όπως πίστευε, στο τέλος του.

Στην Ελλάδα ο Μπλουμ έφτασε αργά, το 1989, κάτι που θεωρείται σχεδόν φυσιολογικό για τους ρυθμούς μετακίνησης ξένων έργων στη χώρα. Δεν μπορώ να θυμηθώ με ακρίβεια τι με ώθησε στα μέσα της δεκαετίας του 1980, όντας χαμένος κάπου στην αυστραλιανή ενδοχώρα, να μεταφράσω την *Αγωνία της επίδρασης*,^[16] αναμφίβολα όμως η συγκυρία πρέπει να υπήρξε καθοριστική. Ο Μπλουμ, παρά τις αποστάσεις που κρατούσε από τους κριτικούς του Γέιλ και παρά τις σθεναρές αντιστάσεις του στις προτάσεις της αποδόμησης, συνέχιζε να καλλιεργεί την εγγύτητα με

τον χώρο και, ταυτόχρονα, να εκφράζει τους ενδοιασμούς του για τις απόψεις του ντε Μαν και του Ντεριντά.

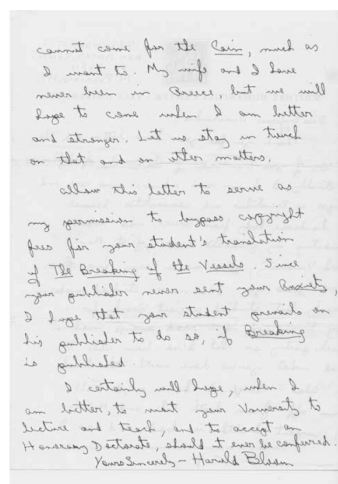
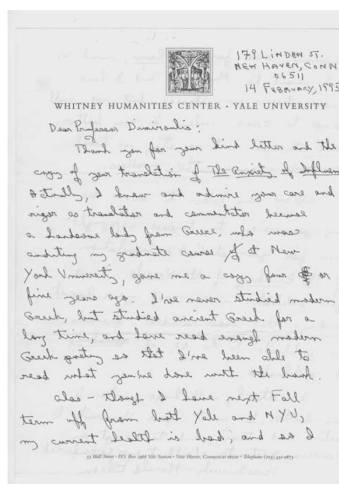
Αυτό με ενδιέφερε ευρύτερα εκείνη την εποχή, ως ένα ζήτημα του θεωρητικού στοχασμού για τη λογοτεχνία, μολονότι η τριβή με τις απόψεις για τη γλώσσα του Βιτγκενστάιν και του Όστιν με έφερναν πιο κοντά στον ντε Μαν, του οποίου εκτιμούσα ιδιαίτερα τη διεισδυτική σκέψη και την πρωτότυπη ανάγνωση των κειμένων. Έβρισκα επίσης πολύ ερεθιστικές τις υποδείξεις του Μπλουμ για μια καινούρια θεώρηση του Αγγλικού Ρομαντισμού, για τον οποίο είχα περιορισμένη γνώση και ελλιπή θεωρητική αγωγή. Χρωστάω σε αυτόν την επαφή μου με σπουδαία έργα τα οποία δεν είναι βέβαιο ότι θα μελετούσα τότε και με αυτόν τον τρόπο.

Πρέπει όμως να ήταν και κάτι άλλο που με ώθησε στη μετάφραση. Θυμάμαι ότι με απασχολούσε το ζήτημα της επίδρασης σε σχέση με την έννοια της «διακειμενικότητας», που εκείνη την εποχή ανήκε στις θεωρητικές προτεραιότητες της λογοτεχνικής κριτικής. Από τα φοιτητικά μου χρόνια διαφωνούσα έντονα με τον μηχανιστικό τρόπο με τον οποίο εφαρμοζόταν η «επίδραση» στις νεοελληνικές σπουδές και με τον εργαλειακό εμπειρισμό που μεταφραζόταν στην αναζήτηση πηγών, ομοιοτήτων και παραλληλίων.

Θεώρησα λοιπόν ότι θα ήταν χρήσιμο να υπάρχει στα ελληνικά η ανατρεπτική παρέμβαση του Μπλουμ. Αν μη τι άλλο, δεν ήταν μόνο μια ενδιαφέρουσα πρόκληση αλλά και ένας διαφορετικός τρόπος στοχαζόμενης γραφής.

Τα επόμενα χρόνια δεν τον παρακολούθησα συστηματικά, έγραψα όμως κάποια κείμενα^[17] τα οποία, μαζί με την εισαγωγή στη μετάφραση, δίνουν το μέτρο της δικής μου εμπλοκής με την περίπτωση του. Τον συνάντησα μόνο μία φορά για πολύ λίγο στη Νέα Υόρκη το 1995, ενώ είχε προηγηθεί η ανταλλαγή κάποιων επιστολών με θέμα τη μετάφραση των έργων του στα ελληνικά. Ο θάνατός του με βρήκε να επιμελούμαι, για άλλους λόγους, τη μετάφραση δύο βιβλίων του. Τώρα που έκλεισε ο κύκλος, το έργο του θα κριθεί και θα φανεί τι θα αντέξει από αυτό στο μέλλον. Η κρίση θέλει χρόνο, νηφαλιότητα και επιχειρήματα. Όχι βιαστικούς ύμνους ή υστερικές σκυλεύσεις του εκλιπόντος. Φοβούμαι όμως ότι σε πρώτη φάση θα έχουμε θυμικές εκτονώσεις και ιδεοληπτικούς φιλιππικούς. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Μπλουμ είχε φροντίσει όχι μόνο να έχει πολλούς εχθρούς, αλλά και να τους συνασπίσει εναντίον του. Ήταν και αυτή μια πλευρά του αγώνα, όπως τον αντιλαμβανόταν ο ίδιος.

Είτε εξ ιδιοσυγκρασίας είτε εκ πεποιθήσεως, ο κυρίαρχος ρητορικός τρόπος του Μπλουμ ήταν η *ειρωνική αντίφαση*, αυτή έγινε ο δικός του δαίμων, γι' αυτό αγαπούσε να παραθέτει τόσο συχνά τον στίχο του Ουίτμαν από το «Τραγούδι του εαυτού μου»: «Είμαι τεράστιος, χωράω πλήθη». Στο ερώτημα αν ο Μπλουμ είναι δαιμόνιος ή δαιμονισμένος, θα απαντούσα: είναι λεγεών.

Επιστολή του Χάρολντ Μπλουμ στον Δημήτρη Δημηρούλη για την Αγωνία της επίδρασης και την Θραύση των δοχείων, 14 Φεβρουαρίου 1993.

- [1] Βλ. σχετικά Harold Bloom, *Agon: Towards a Theory of Revisionism*, Oxford University Press, 1983.
- [2] Βλ. σχετικά Χάρολντ Μπλουμ, *Ο Δυτικός Κανόνας*, μτφρ. Κατερίνα Ταβαρτζόγλου, επιμ. Δημήτρης Αρμάος, Gutenberg, Αθήνα 2007.
- [3] Για τη σχέση του Μπλουμ με την αποδόμηση έχουν γραφεί πολλά. Βλ. ενδεικτικά Agata Bielik-Robson, *The Saving Lie: Harold Bloom and Deconstruction*, Northwestern University Press, Evanston 2011. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα κείμενα του Μπλουμ που ακολούθησαν την *Αγωνία της επίδρασης* και εκδόθηκαν έως το 1980 φέρουν εμφανέστατα ίχνη της προσπάθειάς του να αναμετρηθεί με (και να διαφοροποιηθεί από) το κλίμα της αποδόμησης. Αναφέρομαι κυρίως στα εξής: α) *Kabbalah and Criticism*, Continuum, Νέα Υόρκη 1975, β) *A Map of Misreading*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1975, γ) *Poetry and Repression: Revisionism from Blake to Stevens*, Yale University Press, Νιού Χέιβεν 1976. Ο ίδιος ο Μπλουμ σε συνέντευξή του παρατήρησε ότι οι αποδομιστές είναι πνευματικά «τα μακρινά του ξαδέρφη» (Imre Salusinszky, *Criticism in Society*, Routledge, Λονδίνο 2002, σ. 51).
- [4] «Το νόημα ενός ποιήματος μπορεί να είναι μόνο ένα άλλο ποίημα [...]. Δύο ποιήματα δεν είναι το ίδιο ποίημα, όπως δύο ζωές δεν μπορούν να είναι η ίδια ζωή [...]. Η αληθινή ποιητική ιστορία είναι το αφήγημα για το πώς οι ποιητές ως ποιητές άντεξαν άλλους ποιητές, όπως ακριβώς κάθε αληθινή βιογραφία είναι το αφήγημα για το πώς ο καθένας άντεξε την οικογένειά του» (Harold Bloom, *Η αγωνία της επίδρασης*, μτφρ. Δημήτρης Δημηρούλης, Άγρα, Αθήνα 1989, σ. 136).
- [5] *Ό.π.*, σ. 207.
- [6] *Ό.π.*, σ. 211-212.
- [7] Ο Μπλουμ (όπως, με διαφορετικό τρόπο, και ο Ντερντά, όπως και οι άλλοι κριτικοί του Γέιλ, με εξαίρεση τον ντε Μαν) δεν νοείται εκτός εβραϊκής παράδοσης, ακόμη και όταν ακολουθεί το δικό του αιρετικό μονοπάτι. Για το ζήτημα αυτό υπάρχει άφθονη βιβλιογραφία, ενδεικτικά βλ. Alistair Heyes, *The Anatomy of Bloom*, Bloomsbury Academic, Λονδίνο 2014.
- [8] Harold Bloom, *Πώς και γιατί διαβάζουμε*, μτφρ. Κατερίνα Ταβαρτζόγλου, Gutenberg, Αθήνα 2004, σ. 249.
- [9] Βλ. σχετικά Harold Bloom, *Σέξπιρ. Η επινόηση του ανθρώπινου*, μτφρ. Άρης Μπερλής - Θέμελης Γλυνάτσης, Gutenberg, Αθήνα (υπό έκδοση).
- [10] Harold Bloom, *Πώς και γιατί διαβάζουμε*, *ό.π.*, σ. 251.
- [11] Harold Bloom, *Η ανατομία της επίδρασης. Η λογοτεχνία ως τρόπος ζωής*, μτφρ. Κώστας Αντωνίου, επιμ. Δημήτρης Δημηρούλης, Gutenberg, Αθήνα (υπό έκδοση).
- [12] Harold Bloom, *Ο δαίμων ξέρει. Λογοτεχνικό μεγαλείο και το Αμερικανικό υψηλό*, μτφρ. Ευάγγελος Τζιγκουνάκης, επιμ. Δημήτρης Δημηρούλης, Gutenberg, Αθήνα (υπό έκδοση).
- [13] Harold Bloom, *Η ανατομία της επίδρασης*, *ό.π.*
- [14] *Ό.π.*
- [15] *Ό.π.*
- [16] Μου φαίνεται αδιανόητο ότι στις τρεις δεκαετίες που κυκλοφορεί η μετάφραση ορισμένοι επιμένουν (από άγνοια; από εμπάθεια;) να παραπέμπουν σε αυτήν αλλάζοντας την «αγωνία» σε «άγχος». Για την εκλογή της «αγωνίας» στην απόδοση του “anxiety” έχω γράψει σχετικά, ακόμη όμως και αν έχω άδικο, η στοιχειώδης δεοντολογία απαιτεί να σεβαστεί κανείς τον τίτλο του κειμένου όπως είναι γνωστός στην αγορά του βιβλίου. Όταν διαφωνείς, δεν αλλάζεις πονηρά τον τίτλο. Διατυπώνεις τις απόψεις σου όπως πρέπει, εκεί που πρέπει.
- [17] α) «Η ερμηνεία ως αναθεωρητική βία. Σχόλια για την *Αγωνία της επίδρασης* του Χάρολντ Μπλουμ», στο *Παραλλάξ. Σύμμεικτα για τη λογοτεχνία και τη γλώσσα*, Ψυχογιός, Αθήνα 2002, σ. 127-153, β) Ο Χάρολντ Μπλουμ στην Ελλάδα, *ό.π.*, σ. 154-181, γ) «Η ποίηση ως αγωνία της επίδρασης. Χάρολντ Μπλουμ: ο ζηλωτής του λογοτεχνικού κανόνα», στο *Καβουρηδόν και παραδρόμω. Μικρές σπουδές για το άθλημα της γραφής*, Τόπος, Αθήνα 2013, σ. 166-174.
-